

Cseh-Szombathy László

A magyar társadalom problémái és az ezek kezelésére irányuló társadalompolitikai törekvések

---

Az 1989—1990-ben végbement politikai rendszerváltás célja messzire tekintő volt: gyökeres gazdasági rendszerváltásnak kívánta megteremteni a feltételeit és a társadalom átalakulását indította meg. Ez utóbbi esetében nyilvánvaló volt, hogy egy bonyolult, a megelőző évtizedek örökségéből kiinduló, azt fokozatosan módosító folyamattal kell számolni, amelyben a tegnapi a máig legalább annyira, ha nem erősebben határozza meg, mint az aktuális politikai és gazdasági intézkedések.

Különösen érvényes ez a társadalom azon összetevőire, amelyek ugyan függvényei a makrotársadalmi változásoknak, de olyan elemekből tevődnek össze, amelyek számos változatot mutatnak fel, részben a sajátos, egyedi háttérükből adódóan, részben speciális egyéni történetük következtében. Ilyenek elsősorban a családok, amelyek mindegyike magán viseli a szülői, nagyszülői családok bélyegét, de ugyanakkor változnak is, és e változások kihatnak a társadalom makroszerkezetének működésére is.

Ez indokolta, hogy az OKTK különválasztotta a család problémáival foglalkozó kutatások szervezését, amelyekhez csatolta az ifjúság problémáinak vizsgálatát.

Családkutatás

Az 1990-es évek demográfiai adatai nem jeleztek fordulatot a családok alakulásában és működésében, hanem a korábban már jelentkező tendenciák folytatódását, némi felerősödését mutatták. Így elsősorban a házasságkötéssel hivatalosan is kinyilvánított párkapcsolatok gyakoriságának további csökkenése volt megfigyelhető: ez a csökkenés 1992-ben az 1989—90-es átlaghoz viszonyítva több mint egy negyedét tett ki. Feltételezhető, hogy a Nyugat-Európában megfigyelt

házaságkötés nélküli együttélések terjedtek el Magyarországon is: erre biztos választ majd az 1990-es évek közepére tervezett mikrocenzus ad majd. Jelenleg ezt a feltételezést a házasságon kívüli szülések emelkedő irányzata támasztja alá: míg 1980-ban az összes élveszületések 7,1%-a, 1990-ben már 13, 1992-ben pedig 16 %-a történt házasságon kívül.

Az OKTK pályázatok között nem volt olyan, amely közvetlenül a házaságkötés nélküli együttéléseket választotta volna kutatási célul, de lényeges információkkal szolgált e kérdésre nézve *Az önálló családi élet megkezdése serdülőkorban bekövetkezett terhességek esetén: az e családokban felnövekvő gyermekek helyzetének alakulása* című támogatott kutatás. Ez a vizsgálat arra hívta fel a figyelmet, hogy a 18 éven aluli női népesség szüléseinek és terhesség-megszakításainak aránya Magyarországon kedvezőtlenül magas. Ezek az anyák túlnyomó többségben a társadalmi átlag alatt elhelyezkedő rétegből származnak, és a gyermekszülés következtében nem sok esélyük van, hogy tovább tanuljanak s ezért ugyanolyan periférikus helyzetbe kerülnek, mint amilyenben szüleik voltak. Jelentős részük élettársi kapcsolatban szül, és több mint felük később sem köt házasságot, viszont az élettársi kapcsolatuk tartósnak bizonyul, azaz mint a házasság alternatíváját fogják fel, nem pedig mint próbaházasságot.

A megkötött *házaságok felbomlásának aránya* Magyarországon évtizedek óta a legmagasabbak közé tartozik Európában. Ebben *némi csökkenés* volt megfigyelhető az utóbbi években, ami még akkor is tendencia-változást jelent, ha figyelembe vesszük, hogy a házaságkötések csökkenő mértéke automatikusan magával hozza a válások fogyását. Valamennyi gyakorisági mutató azt jelzi, hogy a házások közül kevesebben mennek a bíróságra, de a szám még mindig elég magas ahhoz, hogy továbbra is indokolja a téma kutatásának finanszírozását. Az elmúlt periódusban egy kutató kollektíva OKTK támogatással vizsgálta a családi egyensúly felbomlásának okait, következményeit, a krízishelyzetek intézményes kezelésének módzatait, valamint a válási krízisben levő párokat és azt, hogy miként tudna segítő intézmény-hálózatként eredményesen beavatkozni. E kérdés kutatásánál a korábbi vizsgálatokhoz képest sokkal nagyobb súlyt kapott a tudati szféra, elsősorban az értékek szerepének elemzése a családi életben. Az eddigi eredmények alapján már megfogalmazható egy általános hipotézis, amely azt a kettős értékrendet emeli ki, amellyel a családok szembe találják magukat, és amely kettősség miatt nem tudnak úrrá lenni problémáikon. Él még a hagyományos konzervatív értékrend, amely a család egységét, állandóságát hangsúlyozza. Ezt öröklik a fiatal párok, akik teljesen felkészületlenek azokra a konfliktusokra, amelyek szükségszerűen be kell, hogy következzenek házasságuk alatt. Zavarban vannak ilyenkor, nemcsak saját felkészületlenségük miatt, de azért is, mert nem tudják, hogy ilyen esetekben illik-e vagy sem külső segítséghez fordulni. Korábbi tapasztalataik az intézményekkel nem biztatók: a gyermeknevelő intézmények a múltban olyan magatartás-mintákat közvetítettek, amelyek ütköztek a hagyományos családi értékekkel. A gyanakvás azután kivetődik a családi zavarok megoldását szolgáló szakintézményekre is.

A család gyermek-szocializációs feladatait hamar megosztja a gyermekgondozó, -nevelő intézményekkel, és ezért lényeges kutatási kérdés, hogy milyen értékeket, magatartási módokat közvetítenek ezek az intézmények. Az OKTK így támogatta A magyar fiatalok iskolai és társadalmi szocializációs folyamatai nemzetközi összehasonlításban című kutatást. E kutatás két téma vizsgálatát kapcsolta össze: az egyik a rendszerváltás során felmerülő problémák megítélése volt, a másik a fiatalok életmódja, nemzetközi összehasonlítás keretében. Az első beszámolók alapján még nincs lehetőség arra, hogy határozott véleményt alkossunk a vizsgálatok értékéről.

Az elmúlt évtizedekben Európa-szerte megfigyelhető jelenség, hogy a fiatalok tovább maradnak gyermek státuszban a szülői családban, mint az a XX. század első felére jellemző volt. A változás több problémát is okoz: a fiatalok oldaláról nézve olyan fizikai és szellemi fejlettség mellett minősülnek továbbra is gyermeknek családjukban, amikor már képességeik lehetővé tennék önálló életvezetésüket, a szülők részéről azonban függő viszonyban maradnak, és nap mint nap beleszólnak életvitelükbe, amelyet szüleiktől eltérő célok és értékek vezetnek. A szülők szempontjából viszont meghosszabbodik a gyermekeikkel szembeni eltartási kötelezettség, kiterjed egy olyan időszakra, amelyben a keresetek többnyire már csökkennek, gyermekeik olyan életvitelét kell finanszírozni, amellyel nem értenek egyet, s otthonukban olyan változtatásokba kell beletörődni, melyek nincsenek inyükre. A családon belül, generációk közötti konfliktusok és azok eszkalálódása ilyen körülmények között elkerülhetetlen.

Az ifjúság problémái

A jelenség legfőbb oka a fiatalok szakmai képzésének tanulmányi idejének meghosszabbodása, amit a gazdasági-társadalmi modernizáció tett szükségessé. E modernizáció azonban magával hozta azt is, hogy egyes, a társadalom számára szükséges feladatoknak az új technikák felhasználásával történő elvégzésére kevesebb munkaerőre van szükség és így a munkaképes korba belépők egy része nehezen talál munkát. A szülői családban maradás sokaknál ennek is a következménye: hosszabb időn át nem rendelkeznek akkora saját jövedelemmel, mely a szülőktől független otthon megteremtéséhez és fenntartásához elegendő lenne. Az otthonmaradás, a szülőkkel való együttélés harmadik oka a lakáshiány, illetve a saját lakás megszerzésének magas költsége a fiatalok átlagos keresetéhez viszonyítva.

Nincs olyan ország Európában, ahol ez a három probléma ne jelentkezne, viszont ezek mérete, az egyes összetevők súlya változó. Magyarországon a nemzetközi összehasonlításban síralmasan alacsony a felsőoktatásban részt vevők aránya, valamint a 90-es évekig a teljes foglalkoztatás a lakáshiányt, illetve a lakáshoz jutás magas költségét állította az érdeklődés középpontjába és így érthető, hogy két OKTK által támogatott kutatás is vizsgálta ezt a kérdést.

Az ifjúság lakásproblémájának enyhítése című kutatás átfogó elemzését adta az elmúlt évek állami szociálpolitikája, a lakáselosztás, a lakásépítés központilag

kialakított műszaki jellegzetességei miatt létrejött helyzetnek. Az elkészített kutatási részjelentés kiválóan kombinálja a tudományos színvonalú helyzetelemzést, a megoldást kereső javaslatok tételével. Sok figyelmet érdemlő megállapítása közül talán az egyik legmegfontolandóbb az, amely szerint eddig az ifjúság lakáshoz juttatását mint valamilyen „kezdő lakáshoz” juttatást kezelték, leszállított igényekkel, de még mindig olyan terhekkel, melyek a későbbi kiemelkedés útjába álltak. Nagyon lényeges az, amit az elkészült beszámoló az árpolitikáról az építőipar szervezeti hiányosságairól, a kereslet és kínálat mechanizmusa alkalmazásáról, az építési területekre vonatkozó állami-kommunális politikáról és a jelenlegi katólikus helyzetről mond, jelezve a lehetséges kivezető utat is.

Az *Öröklés: fiatal budapesti házások lakáshelyzetéről* című pályázat három fővárosi kerületben végzett viszonylag kisszámú adatfelvételt, amely alapján ugyan óvakodni kell az általánosítástól, de ugyanakkor a megszerzett információk a lakáshoz jutás folyamatának bemutatását teszik lehetővé, mivel az idő dimenzió mentén vizsgálják a jelenséget. A leglényegesebb következtetés, amelyet a vizsgálat alapján tehetünk a címben van megadva: öröklés. A megkérdezett budapesti fiatalok így vagy úgy, de valamiképpen a szülők, felmenők megtakarításainak, felhasználásának segítségével jutottak rövidebb-hosszabb várakozási idő után lakáshoz. Viszonylag kevesen vannak, akik azonnal saját lakásban, másoktól függetlenül kezdenek a családi életet, de két-három év alatt megoldódik a probléma. A kutatási részjelentésből nem derül ki, hogy ez mennyiben „köszönhető” a magas hazai mortalitásnak, vagy mekkora ebben a fiatalok önkiszákmányoló túlmunkájának a szerepe; a mindennapi tapasztalatok sajnos e két nem túl szimpatikus megoldás jelentőségére engednek következtetni.

Ez a tanulmány is rámutat azon politika elhibázott voltára, mely szükség-megoldásokkal próbál a feszültségen enyhíteni: itt a szükség-lakások értékesítéséről van szó, és a szerzők azt állapítják meg, hogy a fiatalok ottrekednek e lakásokban, ahogy közben megszaporodik a család.

Támogatásban részesült még egy harmadik, a lakáshelyzettel és a építőipari folyamatokkal foglalkozó kutatás is, de ez már nemcsak a fiatalok szempontjait helyezte előtérbe, hanem azzal a céllal készült, hogy *a lakáshelyzet és a lakáspiaci folyamatok változásáról* adjon általános képet. A részleges beszámoló még nem közölt kutatási eredményeket, hanem a célokat ismertette részletesen. Megemlítendő itt még a KSH-ban készülő *Ifjúságstatisztikai Adattár* legújabb kötete, amelynek költségeihez az OKTK szintén hozzájárult. Ez a különböző célú statisztikai adatgyűjtések eredményeit felhasználva mutatja be az ifjúság életkörülményeit, valamint ezen életkörülményekben bekövetkezett változásokat.

Még egy fiatalokra koncentrált kutatás készült, amely a *14–18 éves fiatalok drogfogyasztásának alakulását* vizsgálta néhány vidéki városban. A vizsgálat egy nemzetközi kutatócsoport segítségével kidolgozott kérdőívet alkalmazott. Az 1993-ban megkezdett adatgyűjtés első eredményei már jelzik, hogy a jelenség fokozott figyelmet kíván, a megfigyelt fiatalok csaknem 9 százaléka fogyasztott már Magyarországon veszélyesnek minősülő gyógyszert, s 16 százaléka orvos által felírható, de visszaélésre alkalmas szert. A helyzet alakulása itt évről évre követendő, mert

közismert, hogy az ország egyik fő útvonal a kelet-nyugati drogforgalomban, és állandó a veszély, hogy a szállítók nagyobb figyelmet fordítanak az itteni piac kifejlesztésére.

A mai magyar társadalmi valóság egyik legsúlyosabb problémája a *magas halandóság*, amely önmagában is negatív képet ad az ország társadalmi viszonyairól. Ha magyarázatot keresünk rá, hogy miért rosszabb nálunk a helyzet, mint Európa többi országában, egymás után fedezünk fel okokat, amelyek megszüntetése nélkül nem beszélhetünk fejlődésről az elkövetkező időben sem. A siralmas helyzet jellemzésére, a stagnálás, egyes esetekben a romlás mérésére a rendszeres statisztikai szolgálat megfelelő szervezetet és programokat alakított ki. Az ezt kezelő szakértői gárda hivatása magaslatán van, és nem habozik nyilvánosság elé tárni a valóban ijesztő tényeket. Mégis indokolt volt, hogy OKTK támogatásával e témának egy új szemléletű kutatására is sor került. Tekintettel arra, hogy a *Gazdasági versenyképesség és a magas halandóság* című program alapvető ismeretelméleti kérdéseket is felvetett, és az eddigi, a kutatók véleménye szerint leszűkített, csupán korlátozott számú tényezővel való magyarázat helyébe egy holisztikusnak minősíthető ember- és társadalomképpel való elemzést helyezett, amely még a racionális értelmezés egyeduralmát is vitatta, érthető, hogy a kutatás értéke pillanatnyilag elsősorban a problémák új megfogalmazásában keresendő.

Új típusú megközelítése a közegészségi viszonyok javítása érdekében teendők kijelölésének annak vizsgálata, hogy az egészségügyben foglalkoztatottak, illetve jövőbeli orvosok, ápolók milyen attitűdöket viselhetnek a betegekkel, betegségekkel szemben. Az OKTK által támogatott vizsgálat az AIDS problémát emelte ki, az öngyilkosságot, az abortuszt és az eutanáziát. Az első eredményekről elkészített részjelentés sajnálatosan viszonylag rövid terjedelmű, de ugyanakkor túl sok információt kíván adni, ami megnehezíti a legfontosabb megállapítások kihámozását.

Az OKTK a pályázatok elbírálásánál, a támogatások odaítélésénél előnyben részesítette a *szegényekkel* foglalkozó kutatásokat. Az eredmények igazolták ezt a preferálást, mert már a részjelentések is fontos következtetéseket tesznek és további, a gyakorlati munka számára hasznos eredményeket ígérnek.

A *szegényedés folyamatainak nyomonkövetése* című kutatás intenzív adatgyűjtési technikák alkalmazásával vizsgálta a peremhelyzetre szoruló összetételét, és azt, hogy ezeken mit tud segíteni a szociálpolitika. A tapasztalatokból az derül ki, hogy a peremhelyzetbe kerülésben a tájékozatlanságnak, a hiányos ismereteknek nagy szerepük van. Emiatt hoznak az emberek rossz döntéseket, és kerülnek olyan helyzetbe, amelyen önmaguk már nem képesek változtatni. De nincsenek tisztában a szociálpolitika keretei között igényelhető segítség lehetőségeivel, jogaikkal sem. Így véletlenszerű, hogy kitől kapott tanács alapján melyik szervhez, intézményhez fordulnak, és az addigra kialakult helyzeten, miként tudnak változtatni. A peremhelyzetnek ugyanis lehetnek szinte visszafordíthatatlan következményei, mint az egészségi állapot megromlása alultápláltság, rossz lakáskörülmények miatt, vagy a személyiség eltorzulása, antiszociális vonások kialakulása a környezeti hatásokra. A kutatás rávilágít a szociális ellátás jelenlegi szabályo-

zásának elégtelenségére, így az ellentmondó jogszabályokra, az ügyintézők hiányos szakértelmére.

Szociálpolitika

A szociálpolitika kérdéseit más oldalról megközelítve vizsgálta a *Helyi önkormányzatok szociálpolitikájáról* című kutatás, amelyről már elkészült egy 70 oldalas beszámoló. Ennek alapján határozott véleményt alkothatunk a kutatásról: megállapíthatjuk azt, hogy a szerzők jól körülhatárolt céljait a vizsgálatban következetesen érvényesítették és a kutatást irányító kérdéseikre jól alátámasztott, meggyőző választ adtak. A jelentés mintaszerű: az eredmények bemutatása világos, gondolatmenete következetes, megállapításai alkalmasak arra, hogy a szociálpolitika szervezésénél figyelemmel legyenek rájuk.

A kutatás fő kérdése, hogy a helyi közigazgatás döntéshozatali, irányítási és finanszírozási rendszerében az elmúlt három év során megindított változtatások milyen mélységű, hatásfokú átalakulást hoztak a gyakorlatban. A decentralizálás célra irányozottabb juttatásokat eredményezett-e? Születtek-e életrevaló ötletek helyi szinten?

A normatív számítások alapján való állami támogatási rendszer kialakításánál az volt a feltételezés, hogy ily módon a kedvezőtlenebb helyzetű települések jobb körülmények közé kerülnek. Ennek azonban az ellenkezője alakult ki: az összetett kalkulációk nyomán jutó támogatás felerősíti azokat a különbségeket, amelyek a lakosság aktív-inaktív megoszlásából adódnak: oda jut több központi támogatás, ahol kedvezőbb az aktív dolgozók és az eltartandó népesség aránya, ahol relative alacsonyabb számban élnek idős emberek. Méltánytalanságok jellemzik a rendelkezésre álló pénzek helyi felbontását is, ahol az intézmények fenntartásának finanszírozása élvez előnyt az egyes rászorulókat segélyezésével szemben. Az intézményekkel jobban ellátott települések a normatíva számítások módja szerint amúgy is előnyben részesülhetnek, míg azoknál, ahol hiányoznak az intézmények, fokozódik a hátrány: a leszakadó települések még inkább leszakadnak.

Az önkormányzatok belső gazdálkodásában, forrásaik hasznosításában igen erős decentralizálás ment végbe. Az autonómia növekedésének köszönhetően nagyobb jelentőségre tettek szert a helyi társadalom belső viszonyai, kialakult tradíciói. A felfelé való kapcsolat szerepe mára sem csökkent és a „kijárási” jelentőségén mi sem változott. Nem mutatkozott viszont jele kreatív önállóságnak.

Az OKTK támogatásával három településen 1994 tavaszán felvételt végeztek az önkormányzatok gyakorlati szociális tevékenységének felmérésére; ezek eredményeiről ma még semmit sem tudunk.

Hasonlóképpen csak a vizsgálat megindulásáról emlékezhetünk meg a *cigányfelvétel* esetében, amelyet részben az OKTK finanszíroz. Ez az 1971-es cigányvizsgálat megismétlése. Alapvető kérdések várnak megválaszolásra, mint például a cigányság létszámának megállapítása, anyanyelvi és etnikai megoszlása, a munkanélküliség súlya a cigányság körében, jövedelmi viszonyaik, lakáskörülményeik stb.

A vizsgálat javaslatokat kíván tenni a feltárt problémák kezelésére, mint a munkanélküliség csökkentése, az iskolázottsági és szakképzettségi szint emelése, a cigányok és nem-cigányok közötti konfliktusok fekézése.

A szociálpolitikában, mint láttuk, hiányolhatók az öntevékeny kezdeményezések. De más vonatkozásokban is az a kép terjedt el, hogy a mai magyar társadalomban még nem születtek újjá a kommunista politika által szétvert polgári szerveződések, amelyek 1945 előtt sokféle és jelentős szerepet játszottak.

Társadalmi folyamatok

Az OKTK támogatásával végrehajtott *Állampolgári kezdeményezések, társadalmi szervezetek Magyarországon* című kutatás ezért meglepetéssel szolgált akkor, amikor az egyesületek 1989 utáni gyors szaporodásáról számolt be. Már 1990-ben annyi egyesület működött, mint 1932-ben, s 1992 végén több mint 20 ezer szervezet volt bejegyezve. Az egyesületek többsége sport- és szabadidős tevékenységeket biztosít tagjaik számára, míg közhasznú tevékenységet a non-profit szférában elsősorban alapítványok látnak el. Az alapítványok száma 1992 végén megközelítette a 10 ezret.

Az OKTK VI. főiránya keretében nyújtott támogatások lehetőséget nyújtottak más alapokból finanszírozott kutatások eredményeinek másodelemzésére is. Ilyen vizsgálat *A gazdasági szereplők véleménye a rendszerváltás idején* című, amely a Magyar Háztartás Panel adataiból kívánt három kérdésre válaszolni: milyen az elégedetlenség az életszínvonalal, mekkora a vállalkozói hajlandóság és mi az emberek véleménye a munkanélküliséggel kapcsolatban.

Az életszínvonalal kapcsolatban egyebek között azt lehetett megállapítani, hogy az emberek értékelése a mindenkor, pillanatnyilag adott helyzettől függ, és sokkal kevésbé veszik figyelembe a helyzet változását, jövedelmük dinamikáját. Elsősorban a szegények azok, akik elégedetlenek és nem azon középrétegekhez tartozók, akiknek jövedelmi helyzete romlott. Nem befolyásolta az elégedetlenség gyakoriságát a foglalkozás, az iskolai végzettség vagy a kor: a mezőgazdaságban dolgozók körében viszont számottevőbb volt az elégedetlenség.

A vállalkozói hajlandóság a nyolcvanas évek végén a felnőtt népesség egynegyedét jellemezte, ez 1990-re 44%-ra nőtt, majd fokozatosan csökkent, s 1993-ban egyötöd alá süllyedt.

1988-ban az aktív népesség mintegy egyhatoda jelezte: tart attól, hogy munkanélkülivé válik. A tényleges munkanélküliség ekkor még egy százalék alatt volt. Ahogy nőni kezdett, folyamatosan emelkedett azok aránya is, akik a munkanélküliséget mindenáron elkerülendő társadalmi jelenségként értékelték. A vizsgálat a munkanélküliség megítélését mint társadalmi tanulási folyamatot értelmezte.

Másodelemzés a *Társadalmi folyamatok térségi-települési szintű jellemzői* című program is, amelyről eddig a témafelelős csak a végzett munka technikai jellemzőit adta meg.

Nem ad alapot tematikus értékeléshez az agrárpolitika, a szociálpolitika és a foglalkozáspolitikai összehangolását célzó program beszámolója sem, amely nyolc,

1993-ban megjelentetett tanulmánykötetet sorol fel, amelyekben kutatási eredményeit megjelentette. A kísérő szöveg a vállalkozás sikerességét hangoztatja.

A bűnözés emelkedő tendenciájára való tekintettel mindenképpen indokolt, hogy az OKTK két, e témakörben végrehajtott vizsgálat finanszírozását is vállalta. *A bűnözés új tendenciáira adott társadalmi, hatósági reakciók — bűnmegelőzés, büntetőpolitika* című kutatás nyolc tanulmány megjelentetését tette lehetővé. Ezek legfőbb mondanivalói az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Az anómia fogalma a deviancia mai magyarországi elterjedésének vizsgálatánál is használható. Olyan társadalompolitikára lenne szükség, mely a különféle társadalmi szférák között nagyobb együttműködést teremtené.

2. A feladat megelőzési programok kidolgozása, amelyekben az egyes devianciatípusokra specializált intézmény-rendszerek megőriznék autonómiájukat.

3. Figyelembe veendők a regionális, a települési sajátosságok is, és mozgósítandók a nem-állami szerveződések.

4. Komplex és átfogó kodifikációra van szükség a büntetőeljárás, anyagi és végrehajtási jogban.

5. Sajátos bűnmegelőzési stratégia és taktika kidolgozására van szükség a bűnalkalmak csökkentésére.

Az Antiszociális-kriminális karrierek jelentkezése a rendszerváltás során. Kontrolljuk és korrekciójuk lehetősége. A társadalmi reakciók intézményes és közhangulati közvélemény formát című program nagyjából még csak az előkészítő fázisnál tart. Eredményeket ért el viszont egy kriminalitással jellemezhető és egy attól nagyjából mentes kerület lakóinak attitűdjeire vonatkozó vizsgálat, amelyet erőszakos cselekmények filmen való bemutatásakor tanúsítottak. A válaszok különbségét a kutatók úgy értelmezték, hogy azok, akik erőszakos bűncselekményeknek inkább kitétek, hajlamosabbak azok elkövetőivel azonosulni, motivációjukat inkább megértik, mint a kontroll csoport tagjai.

Kezdeti stádiumban van még *A fogyasztékosok magyarországi helyzetének átfogó elemzése* című kutatás.

Összegezve a tapasztalatokat megállapíthatjuk, hogy az OKTK támogatások új tudományos eredményekhez vezettek, amelyek a tudomány megítélése szerint a társadalompolitikában hasznosíthatók. Annak eldöntése, hogy a társadalompolitika szempontjából a legégetőbb kérdésekre kaptak-e a döntéshozók választ e támogatási rendszer segítségével, már a felhasználók feladata.